

Pokalbis su vertėju, eseistu
Laimantu Jonušiu

Rimantas Kmita: Pradėkime pokalbį nuo man įdomiausio klausimo apie Užsienio literatūros knygyną. Žmonės dabar jį mažai prisimena, dažniau kalba apie „Draugystės“ knygyną, kad jame buvo galima gauti įdomių knygų. O apie Užsienio literatūros knygyną klausinėja – kur jis buvo, kada atsirado? Ar tame knygyne Jūs pradėjote dirbti nuo pat pradžių?

Laimantas Jonušys: Ne, ne nuo pat pradžių. Knygynas įsikūrė turbūt kokiais 1978 metais. Jis buvo Mokytojų namų pastate, dabartinėje Vilniaus gatvėje, pirmame aukšte (įėjimas – iš gatvės). Knygynas buvo įkurtas po Helsinkio sutarties, kai susitarta dėl didesnio masto kultūrinių mainų tarp sovietinio bloko ir Vakarų. Tada Sovietų Sąjungoje įkurta 17 knygynų. Jų buvo beveik visų vadinamųjų respublikų sostinėse, taip pat Leningrade ir Novosibirske. Aš tame knygyne pradėjau dirbti 1981 metų vasario mėnesį ir išdirbau devynerius metus. Paskutinius trejus metus, kai jau gaudavau vertimų, dirbau puse etato. Oficialus, biurokratinis pavadinimas – Kapitalistinių ir besivystančių šalių literatūros knygynas. O publikai viešas pavadinimas – tiesiog Užsienio literatūros knygynas. Buvo dvi pagrindinės darbo kryptys. Viena iš jų naudinga ir reikalinga Sovietų Sąjungai net ir pragmatiniu požiūriu – gauti naujos mokslinės literatūros, kuria naudojasi įvairių sričių mokslininkai, praktikai, medikai, studentai. Pavyzdžiui, viena perkamiausių knygų – žmogaus anatomijos atlasas anglų kalba. Dailės instituto studentai domėjosi šriftų knygomis. Dabar turbūt visiems žinomas serialas „Grėjaus anatomija“. Apie tai žinojau daug anksčiau, dar sovietmečiu, nes buvo išleistas garsus žmogaus anatomijos atlasas „Grėjaus anatomija“ (*Grey's Anatomy*). Tokias knygas buvo galima pardavinėti didesniais kiekiais, priešingai negu mokslines. Mokslines knygas galėdavo užsisakyti kas nori. Be abejo, jos būdavo brangios.

R. K.: Kokios maždaug buvo kainos?

L. J.: Mokslinės knygos kainuodavo nuo 20 iki 100 rublių – pagal to meto kainas tai sudarė bent pusę mėnesio atlyginimo. Knygas pirkdavo mokslinių tyrimų institutai, kartais ir gamyklos. Žmonės, ypač gydytojai, pirkdavo ir asmeniškai.

R. K.: Ar buvo galima užsakyti humanitarinio profilio knygų? Ar buvo specialus katalogas? Kaip žmonės tas knygas užsakinėjo?

L. J.: Grožinės literatūros sritis susijusi su ideologija, todėl buvo labai apribota. Knygyno klientai humanitarinio profilio knygų užsisakinėti negalėjo. Iš pradžių grožinės literatūros įvairiomis kalbomis, ypač anglų kalba, būdavo labai mažai, vėliau pagausėjo. Knygas siūlydavo Maskva. Viskas buvo centralizuota. Mes parašydavome, kiek norime gauti egzempliorių, ir juos gaudavome. Turėdavome visus katalogus tų užsienio leidyklų, su kuriomis Maskva buvo sudariusi sutartis. O sutartis buvo su dauguma pagrindinių leidyklų. Žinoma, procesas užtrukdavo. Po ilgo laiko per centralizuotą sistemą užsakytas knygas gaudavome. Daug kas priklausė nuo asmeninių ryšių. Mūsų knygyno vedėja Dalia Kregždaitė palaikė gerus santykius su Maskvos baze – retkarčiais pavykdavo ką nors ir mums patiems užsakyti. Viskas buvo kontroliuojama, bet patekdavo nemažai į rusų arba kitas Sovietų Sąjungos kalbas neišverstų knygų. Galima prisiminti ir Lawrence'ą Durrellą, ir Johną Irvingą. Dėl šio rašytojo knygos „Pasaulis pagal Garpą“ (*The World According to Garp*) kilo skandaliukas. Ta knyga pateko į knygynus, buvo pardavinėjama. Vėliau koks nors gudrus pilietis pamatydavo, kad viename nedideliame, ne taip reikšmingame epizode labai nepalankiai pavaizduoti sovietų armijos kariai – kaip jie elgiasi okupuotoje Vienoje. Tada reaguojama: į visus knygynus siunčiamas pranešimas-nurodymas: „Срочно снять с продажи“ ir visus likusius egzempliorius gražinti į Maskvą. Jeigu dar būdavo likę tos knygos egzempliorių, turėdavome išimti iš lentynų. Bet kuri

laiką pasilaikydavome – rekomenduodavome visiems draugams, pažįstamiems – kiek galėdavome, parduodavome.

R. K.: Kas pirkdavo tokias knygas? Kas buvo to knygyno klientai?

L. J.: Tada buvo nustatytas keistas valiutos keitimo kursas. Jį nustatydavo pati Sovietų Sąjunga. Rublis nebuvo konvertuojama valiuta. Nustatytas kursas galiojo būtent šiai prekybai. Mokslinei literatūrai nustatytas kursas buvo vienas su vienu. Nepaisant to, mokslinė literatūra dažniausiai būdavo labai brangi. Grožinei literatūrai nustatytas kursas – vienas su keturiais. Knygos, kurias gaudavome, buvo keturis kartus branginamos, bet nebuvo labai brangios. Reikia prisiminti faktą, kad Vakaruose grožinės literatūros kainos per pastaruosius dešimtmečius labai smarkiai pakilo – keliagubai, kokius keturis kartus. Iš pradžių grožinės literatūros knygos vidutinė kaina buvo kokie 5 rubliai, vėliau ji po truputį augo – iki 8 rublių. Aišku, buvo ir brangesnių, ir pigesnių knygų. Tuo metu lietuviškos arba rusiškos knygos knygynuose kainuodavo 1 rublį, pusantro ar 2 rublius. Užsienio literatūros knygos buvo brangesnės, bet įperkamos. Kas jas pirkdavo? Anglų, vokiečių arba kitas užsienio kalbas mokėjo nelabai daug žmonių. Vis dėlto Vilniuje atsirasdavo inteligentų, mokančių tas kalbas. Būtent jie tas knygas ir pirkdavo. Be to, apsilankydavo itin daug turistų iš VDR – Rytų Vokietijos, ypač vasarą. Remarkas dėl kožkokių priežasčių (galbūt dėl autorius teisių) Rytų Vokietijoje būdavo sunkiai gaunamas. O Lietuvoje turistai galėdavo rinktis – Remarko knygų buvo daug. Jie gausiai pirkdavo tas knygas.

R. K.: Ar daug būdavo privačių pirkėjų Užsienio literatūros knygyne? Ar susidarydavo eilių prie knygų?

L. J.: Eilių nebūdavo, bet galėdavo kilti konkurencija dėl dailės albumų. Juos pirkdavo ir dailininkai, ir dailės studentai. Dailės albumams taip pat būdavo tas pats koeficientas – vienas su

keturiais. Tada pigiausi albumai kainuodavo 20 rublių – tie italų leidyklos „Rizzoli“ albumai buvo geri, su moksliniais komentarais. Gal ne tokie prašmatnūs kaip kai kurie kiti. Didelę dalį juose sudarydavo spalvotos iliustracijos, o gale – mažyčių nespalvotų iliustracijų katalogas. Dailininkams ir studentams tai buvo labai svarbu. Mes pritrūkdavome tų albumų. Populiarūs buvo kai kurie grožinės literatūros autoriai. Mes vesdavome tokią apskaitą. Pavyzdžiui, Wiliamas Somersetas Maughamas. Daug jo knygų buvo galima užsakinėti, o užsakymus kartoti. Žmonės pirkdavo Agathos Christie knygas. Atsimenu, filosofas, dėstytojas Eugenijus Meškauskas labai mėgo detektyvus. Jis laisvai skaitė ir angliškai, ir vokiškai – pirkdavo šiomis kalbomis išleistus detektyvus. Detektyvų būdavo nemažai.

R. K.: Ar vienu knygų būdavo galima užsakinėti kiek nori, o kitų knygų kiekis ribotas?

L. J.: Taip, nes skirti riboti finansai – reikėjo išsitemti. Didelę knygų dalį sudarė brangi mokslinė literatūra, dėl to atsirasdavo tokių apribojimų.

R. K.: Kaip vykdavo knygų užsakinėjimo procesas? Ar užsakinėdavote visi kartu, ar knygas labiau rinkdavosi vedėja?

L. J.: Mano etatas buvo pardavėjo, vėliau – vyr. pardavėjo. Bet praktiškai aš daugiausia dirbdavau kaip tik su tais užsakymais. Mes tardavomės dėl grožinės literatūros, sprendavo ne vien tik vedėja. Žmonės, norėdami gauti mokslinės literatūros, pagal katalogus užpildydavo korteles, išsirinkdavo. Atsirasdavo keletas žmonių, norinčių gauti vieną knygą. Užsienio leidyklos dėl reklamos į Maskvos bazę siūsdavo pavyzdinius knygų egzempliorius. Mūsų vedėja su Maskvos baze palaikė gerus santykius – mes nemažai gaudavome tokių vienetinių egzempliorių. Nebūdavo galimybės jų užsakyti masiškai. Jie būdavo labai pigūs – įkainojami vienas su vienu. Jais aš pasipildžiau savo asmeninę biblioteką – pasitaikė gera proga.

R. K.: Kai kurie žinomi autoriai buvo tikrai nepageidaujami, tapę socialistinio realizmo priešais. Sakykime, Jamesas Joyce'as ar Franzas Kafka. Ar buvo tokių autorių, kurių nebuvo galima užsakinėti? Ar buvo aišku, kad tų autorių tikrai neužsakys?

L. J.: Kiek atsimenu, Kafkos ir Joyce'o knygų nebuvo, nebent atsirado knygyno darbo pabaigoje. Dabar negalėčiau tiksliai pasakyti. O Marcelis Proustas buvo. Jis tuo metu verstas ir į rusų, ir į lietuvių kalbas.

R. K.: Iš kur žinota, kad kai kurios knygos tikrai nebus atvežtos, užsakytos? Ar buvo sąrašų su naujesnių autorių, nepalankių sovietų valdžiai, pavardėmis?

L. J.: Aišku, būdavo tokių autorių, kaip Anthony Burgesas. Kai kurie rašytojai tiesiog buvo viešai ko nors prikaltėję apie Sovietų Sąjungą. Jie buvo nepageidaujami. Maskva kontroliavo. Leisti vertimai. Bet kai kurių knygų vertimai būdavo šiek tiek kupiūruoti dėl politinių priežasčių. Savaimė aišku, į knygyną visada patekdavo originalas – autentiškas kūrinys. Knygos pabaigoje neretai būdavo pateiktas tos leidyklos išleistų kūrinių sąrašas. Knygas būdavo galima užsisakyti tiesiogiai – reikėjo užpildyti sąrašą ir nusiųsti į leidyklą, knygą atsiųsdavo į namus. Žinoma, taip buvo tik Vakaruose. Tarp kai kurių leidyklose pasirodžiusių knygų pasitaikydavo ir Solženicynas, ir kas tik nori! Jeigu atskirame lape pateiktame sąrašė tikrintojai rasdavo ką nors netinkama, jau Maskvoje jis būdavo išplėšiamas. Kartais tas sąrašas būdavo ne paskutiniame knygos puslapyje, o antroje lapo pusėje. Tada cenzoriai jo negalėdavo išplėšti – baltai užtepėdavo nepageidajamą knygą ar kelias knygas, kad žmonės nepamatytų, kad tokios iš viso egzistuoja ir yra siūlomos. Aišku, taip nutikdavo ypatingais atvejais, kai cenzoriai pamatydavo Solženicyno pavardę, kitų rusų autorių-disidentų knygų.

R. K.: Ar pasitaikydavo kitokių formų, kuriomis bandyta ideologiškai reguliuoti užsakymus, knygyno darbą?

L. J.: Toks ir buvo pagrindinis reguliavimas. Kai kurie leidyklų katalogai būdavo arba suskirstyti pagal sritis (pavyzdžiui, tikslųjų, gamtos mokslų), arba bendri. Jei katalogai bendri, į juos būdavo įtraukta ir humanitarinė literatūra. Bet jos, kaip anksčiau minėjau, teoriškai negalėjai užsakyti. Kartais pasitaikydavo, kad kas nors arba mes patys vis dėlto užsakydavome. Maskvoje tokius užsakymus dažnai lengvai atmesdavo, nereikšdavo pretenzijų. Bet kartais kokia nors knyga ir praeidavo. Atsimenu knygą apie religinę mistiką, Meistrą Eckhartą. Knygos pavadinimas buvo nekaltas, bet turinyje buvo dėstomi visai kitokie dalykai. Prasprūsdavo ir tokių knygų. Buvo galima užsakinėti užsienio kalbų mokymuisi skirtas knygas, vadovėlius, anglų ir kitų kalbų žodynus. Kai kurios iš tokių knygų buvo populiarios, labai perkamos. Susiklostė palankus režimas Vakarų šalių komunistinėms leidykloms. Pavyzdžiui, Britanijos leidykla „Laurence and Wishart“, leisdavusi pigias vietinių marksistų knygas arba marksizmo klasiką. Tos knygos būdavo įkainojamos taip pat vienas su vienu, pigios, bet nelabai kas jas pirkdavo.

R. K.: Gal dar prisimenate kuriozinių atvejų, kai budrus skaitytojas išreikšdavo reikalavimą išimti knygą, uždrausti ją platinti?

L. J.: Dabar gal konkrečiai neatsiminsiu. Paprastai budrumą pareikšdavo ne Lietuvoje, ne Vilniuje. Signalų pasigirdavo iš Maskvos arba Kijevo. Maskvoje mums sakė, kad atsirasdavo vyresnio amžiaus žmonių, netgi karo veteranų (iš jų retas kuris mokėjo anglų arba kurią kitą užsienio kalbą, bet buvo ir mokančių), kurie reikšdavo nepasitenkinimą. Pavyzdžiui, Lawrence'o Durrello „Aleksandrijos kvartetas“ – keturios knygos. Bet trečioji knyga „Montolivas“ (*Mountolive*) iš karto nebuvo atsiųsta. Buvo gautos tik trys knygos, nes „Montolive“ yra epizodas, kuriame matome personažą karo metu Britanijos

ambasadoje Maskvoje. Žinoma, netinka ideologiniai, politiniai dalykai.

R. K.: Užsienio literatūros knygyne dirbote iki 1990 metų. Ar buvo pasikeitimų perestroikos, Sąjūdžio laiku?

L. J.: Taip, tada viskas palaisvėjo. Svarbiausia, kad 1988 metų pabaigoje arba 1989 metų pradžioje atsirado užsienio periodinė spauda. Ji buvo platinama būtent per mūsų knygyną. Tada ėjo daugelis pagrindinių laikraščių – „Times“, „Guardian“, „Le Mond“, „Süddeutsche Zeitung“ ir kiti.

R. K.: Ar laikraščiai turėdavo paklausą?

L. J.: Taip. Jie kainavo nepigiai – gal dešimt kartų brangiau negu mūsų laikraščiai, bet buvo perkami. Kaip tik tada mes su žmona asmeniškai per ryšius turėjome tokią porą iš dabartinio Chemnico (tuomet – Karl Marks Štato). Jie buvo jauni, jau mokslus baigę psichologai. 1989 metų birželio mėnesį VDR dar viskas buvo užgniaužta. Kaip tik birželio mėnesį prasidėjo pabėgimai per Vengriją – nedideli pirmieji protestai, masinės akcijos Leipcige. Jie tada nusipirko vokiškų laikraščių ir abejojo, ar per sieną tuos leidinius pavyks persivežti. Vokiečiai iš VDR stebėjosi, kad pas mus, Lietuvoje, daug laisvės. Kai Vilniuje jau vyko visokios akcijos, pas juos nieko panašaus nebuvo.

R. K.: Ar į tą knygyną dažnai užsukdavo lietuvių rašytojai? Kurie iš jų ateidavo nuolat? Kokias knygas jie pirkdavo?

L. J.: Ateidavo labai mažai rašytojų. Dauguma jų nemokėjo kalbų. Rolandas Rastauskas tuo metu dar buvo mažai žinomas rašytojas, nors jo pjesė jau buvo nuskambėjusi. Man atrodo, jis nebuvo išleidęs jokios knygos. Užsukdavo ir jaunesnių rašytojų.

R. K.: Kokiomis kalbomis parašytas knygas pardavinėdavote?

L. J.: Prekiaudavome knygomis anglų, vokiečių, prancūzų kalbomis. Bet turėjome ir nemažai ispaniškų, itališkų knygų, tik jų pirkėjų kontingentas buvo labai mažas. Šiek tiek knygų galėjome pasiūlyti skandinavų kalbomis. Tada tokių knygų paklausa būdavo labai maža.

R. K.: Kaip apskritai būdavo gaunamos draudžiamos knygos, pagrindinė literatūra? Egzistavo tam tikri rateliai, knygos eidavo iš rankų į rankas. Ar Jūs gaudavote tokių knygų?

L. J.: Taip, gaudavau – pasiskolinti ir įsigyti. Išvykusieji į užsienį atveždavo knygų, jų parplukdydavo jūreiviai, įsigydavome iš kai kurių antikvarinių knygynų. Žmonės ten atnešdavo tokių knygų, jos būdavo parduodamos. Mūsų knygyne gal nuo kokių 1985 metų ši forma taip pat buvo įteisinta: kas norėdavo, galėdavo atnešti knygų. Mes jas nupirkdavome, įkainodavome, vėliau prekiaudavome. Reikėjo vengti to, kas buvo politiškai nepriimtina. Bet tokių knygų buvo, jos cirkuliavo: šiek tiek jų galėjai nusipirkti, pasikeisti. Tais laikais Boriso Pasternako romaną „Daktaras Živago“ perskaičiau angliškai. Žinoma, knygos iš niekur nebuvau nusipirkęs – kažkas ją paskolino. Buvo knygų, negalėjusių viešai pasirodyti, apyvarta. Tos knygos eidavo iš rankų į rankas. Jos būdavo dar ir kopijuojamos. Įvairios įstaigos turėdavo dauginimo aparatų. Tada jie buvo daug primityvesni negu dabartiniai. „Kseroksas“ buvo geras. „Era“ – griozdiška mašina, prastai kopijuodavo, bet skaityti buvo įmanoma. Aš turėjau draugą, kuris dirbo gamykloje prie tokios mašinos. Aišku, reikėdavo saugotis, kad kas nors neprigriebtų. Bet tokie dalykai daryti masiškai. Žmonės kopijuodavo ne tik užsienietiškas, bet ir lietuviškas knygas, patekusias iš Vakarų.

R. K.: Ar prisimenate patikimų žmonių ratą, kuriame būdavo dalijamasi knygomis? Ar dėl suprantamų priežasčių nežinodavote pagrindinio šaltinio?

L. J.: Tie ratai nebuvo visiškai uždari. Tai nebuvo klubas, kurio nariai gaudavo knygų. Tiesiog pagal pasitikėjimą. Pavyzdžiui, kuris nors mano draugas turi prieigą prie vieno kito žmogaus, kuris kažką gauna. Tada jis, manimi pasitikėdamas, – man, aš – galbūt dar kam nors. Knygos per rankas veikiau eidavo tokiomis grandinėmis.

R. K.: Dabar žinomos žmonių, iš kurių gauta labai daug knygų, pavardės. Sakykime, Juozas Tumelis. Ar tais laikais būdavo žinomos konkrečios tokių žmonių pavardės?

L. J.: Ne. Tuo metu su literatais aš bendravau minimaliai, todėl negalėčiau komentuoti. Kaip jau minėjau, Rolandas Rastauskas buvo mano draugas. Per jį aš asmeniškai esu gavęs nemažai knygų. Jisai, matyt, gaudavo iš žmonių, kurie turėdavo galimybę išvykti į užsienį. Beje, į užsienį – nebūtinai į kapitalistines šalis. 1983 m. mano vienintelė oficiali kelionė su turistine grupe – į Čekoslovakiją ir Vengriją. Čekoslovakijoje nieko nebuvo, bet Vengrijoje mačiau knygyną, panašų į mūsų. Ten buvo daug angliškų knygų – nusipirkau tokių, kurių mūsų knygyne negalėjo būti. Žmonės parveždavo knygų ir iš tokių šalių.

R. K.: Ar tomis parsivežtomis, gautomis knygomis dalydavotės su bičiuliais? Ar tas knygas aptarinėdavote, diskutuodavote apie jas?

L. J.: Dažniausiai tik asmeniškai, akis į akį. Dar turėjau draugą – Aivarą Mockų, kuris vėliau išvyko į Ameriką. Jis taip pat gaudavo knygų. Knygos patekdavo per mano draugus, asmeninių ryšių dėka.

R. K.: Užsiminėte apie antikvariatų. Antikvariatuose būdavo ir tarpukario leidinių, ir, kaip sakote, žmonės galėdavo atnešti knygų. Ar Jūs lankydavotės antikvariatuose, ar ką nors ten pirkdavote?

L. J.: Taip. Antikvariatuose ne Sovietų Sąjungoje išleistų knygų būdavo labai nedaug. Netgi Maskvoje jų buvo daugiau, apyvarta didesnė. Esu buvęs Maskvos antikvariate. Ten didesnis angliškų knygų pasirinkimas, o Lietuvoje jis labai minimalus. Kažkuriame Klaipėdos knygyne jūreivių dėka buvo šiek tiek daugiau knygų. Apyvarta buvo nedidelė.

R. K.: Pagalvojau, kad Sovietų Sąjungoje leistos knygos nėra antikvarinės.

L. J.: Dabar mes tokių knygynų nevadiname antikvariatais – tiesiog naudotų knygų knygynais (second hand books shop). Bet tada jie buvo vadinami antikvariatais. Vilniuje, Dominikonų gatvėje (tada – J. Garelio), gal buvo tik vienas antikvariatas. Mūsų knygynas dėl remontų kraustėsi, laikinai persikėlė į tą Dominikonų gatvę (ten, kur dabar yra baras „Prie universiteto“), kur buvome labai trumpai. Bet ilgai, keletą metų, dirbome tuometinėje Kretingos gatvėje (dabar – turbūt šv. Mikalojaus, priešais šv. Mikalojaus bažnyčią). Vėliau, prieš pabaigą, vėl sugrižome į Mokytojų namus, į gerokai praplėstas patalpas. Kretingos gatvėje šalia buvo du knygynai – vienas mūsų, o kitas – vadinamasis Mainų knygynas. Ten būdavo nemažai deficitinių knygų, kurių šiaip kitur negausi, daugiausia rusiškų, bet ir lietuviškų. Tokių knygų galėdavai įsigyti tiktai atnešęs ką nors vertingo, taip pat deficitinio. Žinoma, kažkiek primokėdavai, tada galėdavai išsikeisti.

R. K.: Ar tas Mainų knygynas veidavo tokiu principu?

L. J.: Taip, keistai. Buvo gana daug nedideliais tiražais rusiškai išleidžiamų knygų, ypač tokių autorių, kurie nedraudžiami, bet dideliais tiražais jų kūrybos leisti negalima. Tuo metu buvo labai didelis knygų alkis – ir Sovietų Sąjungoje, ir Lietuvoje knygos labai pirktos. Net ir itin didelius knygų tiražus išpirkdavo. Knygų pritrūkdavo. Jeigu knygas išpirko, dėl planinės ekonomikos negalėjai tikėtis, kad tuoj vėl išleis. Planuojama būdavo ilgam į

priekį. Taip knygos tapdavo deficitu. Mainų knygynas suteikdavo galimybę vertingą knygą, kuri tau nereikalinga, atnešti ir nusipirkti kitą. Mainų knygyne galėjai rasti tik lietuviškų ir rusiškų knygų. Užsienietiškų knygų ten nebuvo.

R. K.: Ar nepažįstate, kas dirbo Mainų knygyne?

L. J.: Aš dabar neatsimenu, bet, manau, kad galėčiau surasti. Mano bendradarbė Janina, vienintelė iš mūsų, užsienio kalbos specialistų, buvo baigusi knygų prekybos specialybę. Atlyginimas buvo neblogas, skirtas priedas už užsienio kalbų mokėjimą, kitas priedas – už kiekvieną mėnesį viršijamą planą. Janina knygynuose turėjo daug pažįstamų, su kuriais mokėsi. Jinai atsimintų, kas dirbo Mainų knygyne. Aš dabar tik miglotai prisimenu, bet vardų, pavardžių tikrai negalėčiau pasakyti.

R. K.: Įstaigos turėdavo planus, privalėdavo dalyvauti socialistinėse darbo lenktynėse. Ar knygyne tai buvo jaučiama? Ar darbo rezultatai būdavo užrašomi formaliai?

L. J.: Formaliai taip nebuvo galima padaryti. Bet ar buvo bent vienas mėnuo, kad planas nebūtų viršytas? Planas nebuvo stachanovietiškai nerealus. Kartais jį įvykdyti būdavo sunku. Vilniaus knygų bazė aptarnaudavo visus knygynus. Knygos iš Maskvos pirmiausia patekdavo į tą bazę, o iš bazės – pas mus. Ten visada būdavo knygų rezervas. Jeigu mėnesio pabaigoje matydavome, kad galime pritrūkti knygų iki to plano realizavimo, pasiteldavome tokią gudrybę. Greitai, likus kelioms dienoms, iš Knygų bazės atsigabendavome deficitinių knygų. Ypač dailės albumų, nes jie brangūs ir padėdavo greitai tą planą vykdyti. Dailės albumus pirkdavo dailininkai, studentai, kiti žmonės – dovanoms. Juos pirkdavo ir turtingieji – arba kaip investiciją, arba tiesiog norėdami pasipuikuoti – ką aš savo namuose turiu. Sovietmečiu buvo turtingų žmonių, daug turtingesnių už eilinius piliečius. Nežinia, kokiais būdais (gal ir legaliais) jie praturtėdavo, bet pinigų turėdavo tikrai daug. Perkamiausia

knyga – albumas „National Gallery“ (Vašingtono Nacionalinė Galerija). Albume – garsiausių Vakarų dailininkų paveikslai. Albumas didžiulis, labai prašmatniai, prabangiai išleistas. Jisai kainavo 250 rublių. Jį išleido amerikiečių leidykla „Abrams“. Albumas buvo nuolat užsakinėjamas, papildomas, vis jo pritrūkdavo. Toks superprestižinis leidinys. Jį daug kas pirkdavo. Kartais jį kaip dovaną pirkdavo įstaigos darbuotojų garbingo jubiliejaus proga. Dažniausiai pirkdavo turtingi žmonės. Tos pačios „Abrams“ leidyklos išleisti solidūs didžiuliai atskirų dailininkų albumai kainuodavo po 75 rublius. Tai didžiulė kaina, bet albumų visada turėdavome. Aišku, juos pardavinėdavome po truputį, niekas jų masiškai nepirkdavo, bet jie visada turėdavo paklausą.

R. K.: Meno, kultūros žmonės turbūt nelabai tokius albumus įpirkdavo?

L. J.: Taip, jie neturėdavo pinigų. Turtingas elitas galėjo sau leisti.

R. K.: Ar studijuojant, rašant kokį nors darbą, neteko patekti į bibliotekų spec. fondus?

L. J.: Ne. Kas į tuos spec. fondus įleis? Ten patekau pačioje pabaigoje, kai buvo galima laisviau gauti leidimus. Rašiau straipsnį apie Nabokovą. Norėdamas ką nors perskaityti universiteto bibliotekoje, gavau leidimą. Vaidotas Daunys pasirūpino, kad man jį išduotų. Tada buvo gal kokie 1989 metai, spec. fondai dar egzistavo. Įdomu, kaip knygos ten patekdavo? Pavyzdžiui, Nacionalinėje (tuomet – Respublikinėje) bibliotekoje buvo laisvai prieinami Vinstono Čerčilio šešių tomų atsiminimai „Antrasis pasaulinis karas“. Aišku, jis apie kai kuriuos dalykus pasakojo nepriimtinais politine prasme – buvo visai nenaudinga Sovietų Sąjungos istorijos interpretacijai. Per stebuklą tos knygos nepateko į spec. fondą. Tokie atvejai turbūt labai reti.

R. K.: Ar į Užsienio literatūros knygyną atėjote iš karto baigęs studijas?

L. J.: Ne. Aš po studijų patekau į Žemės ūkio ekonomikos mokslinių tyrimų institutą, Skaičiavimo centrą. Ten jau buvo kompiuterių. Reikėjo iš anglų kalbos versti techninės literatūros tekstus. Dirbti buvo visai neįdomu. Ten išdirbęs tris mėnesius, gavau pasiūlymą pereiti į Užsienio literatūros knygyną. Šiek tiek padvejojęs sutikau.

R. K.: Vienaame interviu esate sakęs, kad, baigęs universitetą,ėjote dirbti, kad išvengtumėte ideologinių kompromisų būtinybės.

L. J.: Taip, nenorėjau dirbti dėstytoju vien dėl šios priežasties. Bet tikrai nesmerkiu tų, kurie dirbo. Kai kurie ir naudingų dalykų padarė.

R. K.: Ar tada dar neplanavote vertėjo karjeros?

L. J.: Tada vertimas domino, bet buvo sunku – labai didelė konkurencija.

R. K.: Konkurencija – versti iš anglų kalbos?

L. J.: Taip. Buvo labai geri honorarai – vertėjo darbas prestižinis. Jeigu ateini iš gatvės ir pasisiūlai, – niekas neapsidžiaugdavo. Tuo metu aš nesiečiau tapti vertėju, vertimas tik šiek tiek mane domino. Gal 1984 metais „Literatūroje ir mene“ pasirodė pirmasis mano vertimas. Versti bandžiau po truputį, nes turėjau darbą, daug skaičiau – kaupiau jėgas.

R. K.: Ar „Literatūrai ir menui“ išversti tekstą kažkas užsakė?

L. J.: Padėjo knygynas. Tuometinis „Literatūros ir meno“ redaktorius Osvaldas Aleksa lankydavosi mūsų knygyne. Jis pirkdavo grožinės literatūros knygas. Aš jam pasiūliau, taip ir

pateko. Vienas anglų rašytojo Johno Waino apsakymas, nors ir nekaltas, nebuvo išspausdintas. Apsakyme aprašyta Lotynų Amerikoje kilusi revoliucija, sumaištis. Kilo įtarimas, kad tekstas gali būti ideologiškai ne taip suprstas, todėl netinkamas.

R. K.: Kur dar, be „Literatūros ir meno“, spausdindavote vertimus?

L. J.: „Literatūrai ir menui“ vertimų pasiūliau gal porą kartų – neužsimezgė joks bendradarbiavimas. Versti iš esmės pradėjau 1989–1990 metais, kai perėjau į „Šiaurės Atėnus“, kur dirbau nuo pat pradžių. 1990 metų vasarį išėjo pirmasis „Šiaurės Atėnų“ numeris. Redakcija praktiškai pradėjo dirbti sausio mėnesį. Tada ir „Šiaurės Atėnuose“ darbas buvo intensyvus, ne tiek daug laiko likdavo. Bet jau tada gavau „Vagos“ leidyklos užsakymą. Tuo metu buvo leidžiama serija „Įvairių šalių apysakų knygos“. Dažniausiai knygoje būdavo pateikiamos trys įvairių tautų apysakos. Gavau pasiūlymą sudaryti amerikiečių apysakų knygą. Išėjo didesnė knyga – ne trys, o šešios apysakos. Iš jų aš pats verčiau dvi. Parašiau straipsnį tai knygai. Tada viskas labai ilgai užtruko. Kol knyga išėjo (1992 ar 1993 metais), dingo milžiniška knygų paklausa, paklausos nebebuvo. Knyga iš inercijos pasirodė dar 25. 000 egzempliorių tiražu, kaip kad anksčiau eidavo. Aišku, ji ilgai gulėjo knygynuose.

R. K.: Minėjote, kad, dirbdamas Užsienio literatūros knygyne, gaudavote neblogą atlyginimą. Perėjote į „Šiaurės Atėnus“. 1990 metais dar buvo blokada.

L. J.: Blokada mums nesutrukdė, dėl popieriaus nekilo problemų. Kai 1991 metų sausio 11 dieną buvo užgrobti Spaudos rūmai (ten buvo ir spaustuvės), kiti objektai, mums smogta kaip reikiant. „Šiaurės Atėnai“ susitraukė – ėjo tikrai keturių puslapių leidinys. Tada jau buvo didelė problema. Bet tai truko ne per ilgai.

R. K.: Papasakokite apie studijas, literatūrinį gyvenimą universitete. Ar bičiuliuotės su jaunaisiais rašytojais?

L. J.: Turbūt ne, gal šiek tiek. Mes su Aivaru Mockum du ar tris kartus išleidome sienlaikraštį. Dabar toks dalykas kaip sienlaikraštis turbūt daug kam iš viso neįsivaizduojamas. Sienlaikraštis – tai toks didelis, mūsų pačių rašytas laikraštis, pakabintas skelbimų lentoje. Jis buvo leistas vienu egzemplioriumi, iliustruotas, savotiškai apipavidalintas. Jame pateikti trumpi literatūros tekstai – ir Juozo Erlicko, ir Antano Jonyno, ir Aivaro Mockaus, ir mano paties rašinėliai. Filologijos fakultete, Anglų kalbos katedroje, laisvės buvo daugiau negu Istorijos fakultete. Dalis dėstytojų tolerantiški. Užsiėmimai vykdavo mažomis grupėmis. Grupėje – devyni žmonės, nes kalbai mokytis reikia daug praktinių užsiėmimų. Visas mūsų kursas buvo suskirstytas į šešias grupes. Viena iš užsiėmimų sričių tokia, kad tu skaitai angliškai kokią nori knygą. Vėliau apie ją turi angliškai papasakoti arba parašyti rašinėlį. Bet iš esmės – papasakoti, pasidaryti žodynėlį, išsirašyti žodžius, kurių anksčiau nežinojai, pasakojant juos pavartoti. Pasakodamas galėjai kalbėti ką nori. Knyga nebūtinai turėjo būti išleista, išversta Sovietų Sąjungoje. Ji galėjo būti kokia nori. Aišku, turėdavai vengti politiškai nepriimtinių temų. Bet laisvės buvo gana daug. Knygos, kurias dėstytojai mums duodavo skaityti, dažniausiai angliškai išleistos Sovietų Sąjungoje, kad neberekėtų pirkti. Maskvos leidyklos „Радуга“ ir „Прогресс“ knygas leisdavo angliškai, su rusiškais paaiškinimais. Mes skaitydavome Galsworthy. Visi perskaito vieną skyrių, išsirenka žodžius, vėliau apie tą skyrių diskutuoja. Tada taip pat galėjai kalbėti ką nori. Kai kurie žmonės įsivaizduoja, kad anglų kalbos studijos – tai žodžių kalimas, toks nuobodus dalykas. O iš tikrųjų būdavo daug gyvo pašnekesio. Žinoma, šnekėti reikėdavo angliškai. Iš pradžių trūkdavo žodyno, vėliau vis daugiau galėdavai pasakyti, geriau išreikšti mintį. Studijos buvo įdomios. Jos (skirtingai negu kai kurie kiti dalykai) nebuvo ideologiškai suvaržytos.

R. K.: Kaip Jūsų akiratyje atsirado anglų filologija? Įdomu, kokia buvo studijų atmosfera? Atrodo, kad anglų kalba – ideologinė priešų kalba, todėl turbūt turėjo būti akyliau prižiūrima, kas ten mokosi, kokie žmonės ruošiami, kaip jie rengiami?

L. J.: Gal tik toks pirmas išpūdis. Buvo didelių barjerų, trukdančių patekti bet kokiai literatūrai – ir angliškai, ir rusiškai, ir lietuviškai. Vis tiek reikėjo specialistų, mokančių kalbą, ir dėl mokslo pažangos. Pagaliau anglų kalba buvo dėstoma mokyklose, reikėjo mokytojų. Žinoma, tarp studentų būdavo informatorių – turėdavome atsargiai elgtis. Užsienio literatūros knygynas buvo prižiūrimas. Kaip ir bibliotekos, knygynas buvo objektas, iš kurio, manyta, gali kilti tam tikras pavojus. Vienas etatinis saugumietis nuolat apsilankydavo, pasišnekėdavo su vedėja, gal ko nors formaliai paklausinėdavo. Bet mes visi apie jį žinojome. Niekada nieko pastebimo neatsitiko, dėl to ir problemų nekilo.

R. K.: Prieš pokalbį galvojau, kad Užsienio literatūros knygynas labai parankus stebėti, kurie žmonės domisi vakarietiškomis knygomis, dažniau lankosi.

L. J.: Ne, aš manau, kad tokios problemos nebuvo, nes vis tiek viskas oficialu, leidžiama. Ne Stalino laikai. Svarbu, kad per tą knygyną neitų tai, kas nelegalu, arba neimtų burtis žmonės, kurie ne taip galvoja apie sistemą, – dėl to ir buvo prižiūrima.

R. K.: Ar Jūs sekdavote lietuvių literatūrą? Ar buvo įdomus literatūrinis gyvenimas, lietuviškos knygos, žvelgiant iš anglų filologijos perspektyvos?

L. J.: Taip, žinoma. Kai kas netgi atrodė labai įdomu ir keista. Pavyzdžiui, keista – kaip galėjo pasirodyti Sauliaus Tomo Kondroto knygos? Jos neturėjo nieko bendra su socialistiniu realizmu ir ideologija. Sauliaus Tomo Kondroto knygos – gairės. Jos buvo labai įdomios – tada mane žavėjo ir dabar tebežavi. Cenzūra ir tie barjerai nebuvo detalčiai reglamentuoti.

Kartais neprasprūsdavo nekalti dalykai dėl to, kad kas nors įtardavo juose glūdint kažką pavojingo. O kartais pasirodydavo gana laisvų pamąstymų. Aišku, neturėjo būti atvirai politiškų ar religinių kūrinų. Lietuvių poezija, lyginant su proza, buvo kur kas laisvesnė. Iš romano reikalauta platesnio (kartu ir idėjinio) žvilgsnio į pasaulį. Prozai kelti truputį didesni reikalavimai. Į eilėraščius ne taip reikliai žiūrėta – reikalavimai buvo daug mažesni. Jeigu išeidavo rinktinė, pageidauta, kad pradžioje būtų idėtas koks vienas idėjinis eilėraštis, vėliau jau nebūtinai. Lietuvių poezija labiausiai ir suklestėjo tuo laikotarpiu dėl didelės laisvės erdvės. Jeigu vengdavai politinių, religinių, nacionalistinių, tautinių temų, Lietuvoje galėjai kurti laisviau negu tuometinėje Rusijoje. Tada buvo galima tobulinti poeziją, nesusijusią su socialinėmis aktualijomis. Tokioje erdvėje poezija galėjo išstobulėti grynai menine prasme.

R. K.: Kokia buvo Jūsų asmeninė rašytojų hierarchija? Minėjote, kad vienas iš įdomesnių rašytojų – Saulius Tomas Kondrotas. Kas dar? Kaip vertinote Marcinkevičiaus eilėraščius ir dramas, kaip reagavote į tų dramų euforiją?

L. J.: Supratau, kad tai – vertingas postūmis. Bet aš tuo metu buvau jaunas ir priklausiau jaunųjų kartai, kuri į Marcinkevičių žiūrėjo skeptiškai. Tautinio elemento pasitelkimas yra geras, bet buvo matyti, kiek jis apribotas, kaip viskas išstruktūruota į bendrąją viešąją kultūros raišką. Tai buvo lyg ir nepavojinga. Labiau domino novatoriškos modernistinės ar postmodernistinės galimybės, kurių tuo metu buvo labai mažai. Jos buvo labai retos. Kaip tik tada labiau domino tokie rašytojai kaip Kondrotas, Gavelis. Ne tik aš, bet ir kai kurie kiti mano kartos žmonės į Marcinkevičių arba Mieželaitį žiūrėjo skeptiškai – norėjo kitokių dalykų.

R. K.: Ar sekdavote, prenumeruodavote literatūrinę spaudą – „Nemuną“, „Literatūrą ir meną“, „Pergalę“?

L. J.: Be abejo, taip. Ypač spaudoje pasirodydavo tokių dalykų, kurie neišeidavo arba ne iš karto išeidavo knygų pavidalu. Taip pat ir verstinės literatūros. Atsimenu, kaip „Pergalėje“ pasirodė pirmieji Borgeso apsakymai, išversti Tomo Venclovos. Tai buvo didelė naujovė. Tuo metu man dar nebuvo patekęs į rankas 1972 metais „Pergalėje“ paskelbtas Icchoko Mero „Striptizas“ (jį perskaičiau vėliau). Man atrodo, šis kūrinys, kai Icchokas Meras emigravo (tuoj po to jis emigravo), iškart buvo išimtas iš bibliotekų. Aš tuos „Pergalės“ numerius gavau iš draugo. Tai buvo didelis įvykis. Jameso Joyce'o pirmieji apsakymai buvo išspausdinti „Literatūroje ir mene“. Pasitaikydavo tokių labai įdomių dalykų, kurie to meto atmosferoje buvo labai reti ir labai vertingi. Tas pats pasakytina ir apie knygas. Po 1990 metų pasipylė verstinės literatūros knygos. Anksčiau per metus išeidavo kokia viena ar dvi knygos, kurias visi puldavo skaityti. 1978 metais pasirodė Julio Cortázar'o „Žaidžiamieji klases“ (vienas iš rečiausių atvejų – ši knyga nebuvo net rusiškai išleista; paprastai knygos būdavo verčiamos iš rusų kalbos). 1979 metais išėjo Hermanno Hessės „Stepių vilkas“, 1980 metais – Gabrielio Garcios Marquezo „Patriarcho ruduo“. 1981 metais vienoje knygoje pasirodė du Kurto Vonneguto romanai „Skerdykla Nr. 5“ ir „Čempionų pusryčiai“, puikiai išversti Povilo Gasiulio. Knyga išėjo labai mažu, tiksliai 10.000 egzempliorių, tiražu – buvo deficitinė. Tai perlai, kuriuos graibstydavome, jais džiaugdavomės. Kalbant apie lietuvių literatūrą, manau, kad tada išeidavo daugiau geros poezijos.

R. K.: Sakote, kad geras išverstas užsienio rašytojų knygas, kaip deficitinę prekę, skaitytojai išgraibydavo, stovėdavo eilėse. Jeigu žmonės knygas skaitydavo (ne tik dėl prestižo, norėdami pasidėti į lentynas), turėdavo jas ir aptarinėti. Ar žmonės diskutuodavo apie literatūrą?

L. J.: Taip, bent jau aš turėdavau su kuo pasikalbėti ir padiskutuoti. Tokių žmonių buvo nedaug. Manau, kad dalis

knygų tiesiog nusėsdavo lentynose dėl prestižo, nes knygos buvo deficitinė prekė. Tas knygas turėti lentynoje būdavo prestižas.

R. K.: Kaip atrodo – ar didesnė, ar mažesnė – dalis buvo tokių žmonių?

L. J.: Sunku pasakyti, nelengva įsivaizduoti. Buvo (iki šiol tebėra) knygynas „Versmė“. Žinojau, kad ten Rašytojų sąjungos nariai galėdavo gauti deficitinių knygų. Jiems specialiai būdavo paliekama lietuviškų ir galbūt šiek tiek rusiškų knygų. O didžiulė eilė stovėjo, kai buvo iš anksto paskelbtas serijos „Pasaulinės literatūros biblioteka“ knygų užsakymo sąrašas. Iš anksto žinota, kiek knygų bus išleista. Planuotas išleisti knygas (nepamenu, gal 60) buvo galima užsisakyti, užsiprenumeruoti. Knygų skaičius, tiražas buvo ribotas. Žmonių eilės stovėjo dar prieš knygyno atidarymą. Aš dirbau knygyne, mes turėjome ryšių, todėl užsakymo anketą gavau, kaip sakoma, per blatą. Kai atėjo laisvė, knygų serija dar nebuvo baigta leisti, dar kurį laiką ėjo iš inercijos.

R. K.: Ačiū už labai įdomų pokalbį.

Pokalbį parengė, įrašė, vertėją, eseistą Laimantą Jonušį kalbino Šiuolaikinės literatūros skyriaus mokslo darbuotojas dr. Rimantas Kmita.

Pokalbis įrašytas: 2013-12-09.

Pokalbis iššifruotas ir užrašytas: 2014-03-08.

Pokalbis autorizuotas: 2014-03-22.

Pokalbio trukmė: 69 minutės ir 55 sekundės.

Pokalbį šifravo, užrašė dr. Neringa Markevičienė.